

НЕОЛОГІЗАЦІЯ ТЕРМІНОНАЗВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ МОВНОЇ МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Н.В. Суховерхова, пошукач,

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

У статті досліджується специфіка формування нових термінів, які відображають сучасну українську економічну реальність. Неологізація терміноназв в умовах трансформаційної економіки відбувається на основі власних мовних ресурсів та шляхом запозичення з інших мов, зокрема англійської мови.

Оскільки мова – це не лише комунікативна, а й моделююча система, то сучасна економічна термінологія є разом з тим і модель сучасної економічної реальності. Терміни створюються у зв'язку з потребою передати важливі поняття, вироблені в основних галузях економічних знань.

Своєрідною причиною магії терміна, яка нерідко дає про себе знати, Б.М. Головін вважає висунення в ньому на перший план співвіднесення з поняттям і затемнення співвіднесеності з реальним об'єктом пізнання [3, с. 8].

Термін, за визначенням А.В. Лагутіної, це *слово* або *словосполучення* (виділення наше – Н.С.), яке називає наукові поняття, реалії, виражаючи їх зміст відповідно до сучасного рівня знань [4, с. 8].

Морфологічний спосіб словотворення був і залишається одним із джерел збагачення української економічної термінології. Він полягає в поєднанні афіксальних морфем з кореневою або похідною частиною слова в одне слово за певними словотворчими моделями, правилами, тенденціями, що існують у мові на даному етапі її розвитку. Причина його продуктивності виявляється в тому, що у морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, закладені основи структурної систематизації, а це має надзвичайно важливе значення для термінології.

Продуктивним різновидом морфологічного способу творення економічних термінів української мови залишається суфіксація, причому помітна тенденція до концентрації активного словотворення в небагатьох типах. Суфіксальними компонентами українських економічних термінів виступають як власне українські (*-ання, -ість, -ств/о/, -уванн/я*), так і інтернаціональні (*-ізаці/я/, -изаці/я/, -изм /-ізм*). Останні прийшли на слов'янський мовний ґрунт разом із новими для слов'янських мов термінами і згодом стали використовуватися для утворення термінів – виразників понять економіки.

За допомогою суфікса *-анн/я/* творяться економічні терміни – іменники середнього роду на означення процесу дії. Базою для термінів цього типу є як основи дієслів інтернаціонального походження з українським суфіксом *-ува*, так і основи дієслів, утворених суфіксально-префіксальним способом від власне українських іменників: *дисконт – дисконтувати – дисконтування, акцепт – акцептувати – акцептування, субсидія – субсидіювати – субсидіювання* тощо.

Типовим для новотворів є також суфікс *-ість*, за допомогою якого від прикметникових основ утворюються іменники жіночого роду для вираження ознаки, абстрагованої від предмета. Економічні терміни із суфіксом *-ість* здебільшого творяться шляхом приєднання цього суфікса до основи тих прикметників, які походять від власне українських або запозичених іменників: *зиск – зискований – зискованість, оборот – оборотний – оборотність, платоспроможний – платоспроможність, кредитоспроможний – кредитоспроможність*.

Продуктивними для термінотворення української мови є суфікс *-ств/о/* та його алломорфи *-цтв/о/, -зтв/о/*, за допомогою яких від основ назв осіб утворені терміни – абстрактні іменники середнього роду: *казначей – казначейство, банкрут – банкрутство, фритредер – фритредерство*.

За допомогою префікса *над-* на базі раніше вживаних економічних термінів *виробництво, вартість, зиск, монополія, прибуток* спеціально для означення економічних понять, явищ, що виходять за межі звичайних, утворені терміни *надвиробництво, надвартість, надзиск, надприбуток, надмонополія*. Деривати такого типу сприяють систематизації української термінології, тому що об'єднують економічні терміни в певні структурні мікрогрупи. Це ж стосується термінів *перевиробництво, перепродукція*, утворених на основі існуючих в українській мові термінів *виробництво, продукція* шляхом приєднання до них префікса *пере-* у значенні “вияву дії вище норми або вище чогось при зіставленні”.

Значну роль у формуванні спеціальної лексики відіграють запозичення, а в даний час їх роль зросла. Формування ринкових відносин, розширення міжнародних контактів, відкритість досвіду світової цивілізації зумовлюють появу великої кількості запозичених слів у лексиці української мови. “Кожного разу запозичення, – підкреслює А.А. Брагіна, – це неологізм мови, створений із чужого і свого матеріалу: точніше чужий мовний матеріал осмислюється залежно від соціальних потреб і оформляється за законами мови, яка запозичає” [2, с. 263]. Запозичення з'являються як у загальнонародній, так і в термінологічній лексиці української мови.

З питань запозичення, видів запозичуваної лексики в літературі існує багато думок. Немає єдиного тлумачення основних понять “запозичення” і “запозичуване слово”. Під запозиченням, як правило, розуміється процес проникнення слів і номінативних словосполучень з однієї мови в іншу [5, с. 116]. Запозичення лінгвістичних фактів із однієї мови в іншу є формою більш широкого процесу, що називається *взаємодією* мов. Як правило, запозичають слова – це найбільш типовий вид запозичення – від окремих слів до сотень і тисяч лексичних одиниць.

Запозичені слова, таким чином, – “це не колекція іншомовних вкраплень”. У мові, яка запозичає, відбувається активне засвоєння чужого слова. Іншомовне слово, яке входить у чужу мову, спочатку являє собою “більш чи менш безформний шматок лексичного матеріалу, який отримує нове оформлення лише в системі і засобами іншої мови, яка запозичає”, надає йому свою форму, свій зміст – ніби заново його створює” [2, с. 250].

У процесі адаптації іншомовного слова вчені виділяють три основні етапи: 1) проникнення (початковий етап існування слова в українській мові); 2) запозичення (другий етап); 3) укорінення (третій етап). Кожний етап виділяється на основі певних критеріїв [1].

Для виділення запозичень такими критеріями є: 1) внутрішній зв'язок слова з мовою-джерелом; 2) стабілізація його форми на граматичному і словотворчому рівнях; 3) використання слова для позначення як “чужих”, так і своїх реалій; 4) початок регулярної вживаності слова; 5) початок словотворчої активності.

Український економічний термінословник за період трансформаційної економіки поповнився численними англійськими елементами. Економічна термінологіка англійського походження віддзеркалює найрізноманітніші аспекти ринкових відносин – розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, оформлення торгових договорів, транспортні операції, фінансування і кредитування, ліцензування, продаж товарів і послуг, наприклад: *бартер (barter), бізнес (business), демпінг (dumping), кліринг (clearing), лізинг (leasing), локаут (lockout), маркетинг (marketing), медікейд (medicaid), меркантилізм (mercantilism)*.

Ряд елементів поряд із загальнономовним значенням у субмові економіки реалізують спеціалізоване значення. Часто спостерігається приєднання міжнародних терміноелементів до основ іменників: *реінвестиція, реекспорт, ремісія, субліцензія, субрахунок, суборенда, трансакція*.

Завдяки зв'язку з дійсністю, співвіднесеності з денотатами запозичені слова об'єднуються в лексико-тематичні групи. Наш матеріал дозволяє виділити серед запозичених із англійської мови термінів субмови економіки такі групи:

1) терміни, що називають різноманітні економічні процеси, стан економіки і торгівлі: *інфляція (inflation)*, *стагнація (stagnation)*, *стагфляція (stagflation)*, *форфейтинг (forfeiting)*;

2) терміноназви способів і форм організації торгівлі, особливостей продажу товару, умов постачання: *демпінг (dumping)*, *імпорт (imports)*, *експорт (exports)*, *консигнація (consignment)*, *тендер (tender)*;

3) слова, які позначають системи грошово-платіжних розрахунків, грошово-майнових операцій, кредитування, винагороду тощо: *бартер (barter)*, *брокерідж (brokeridg)*, *бонус (bonus)*, *дебітор (debtor)*, *депозит (deposit)*, *денонсація (denunciation)*, *кліринг (clearing)*, *кредит (credit)*, *свінг (swing)*;

4) назви вираження вартості товарів і послуг, ринкової кон'юнктури: *демпінг (dumping)*, *демередж (demurrage)*, *дискаунт (discount)*, *фіксинг (fixing)*;

5) назви платіжних і товаророзпорядчих документів, гарантій і торгових угод: *акцепт (acceptance)*, *алонж: (allonge)*, *камбіо (cambio)*, *коносамент (bill of lading)*, *римеса (remittance)*;

6) назви різних форм об'єднань: *аутсайдер (outsider)*, *картель (cartel)*, *концерн (concern)*, *консорціум (consortium)*, *трест (trust)*, *хеджер (hedger)*, *холдинг-компанія (holding company)*;

7) назви осіб – суб'єктів підприємницької діяльності: *бізнесмен (businessman)*, *брокер (broker)*, *джобер (dgober)*, *дилер (dealer)*, *камбіст (cambist)*, *консигнант (consigner)*, *менеджер (manager)*, *ремітент (remitter)*, *цедент (cedent)*.

Поширення запозичених слів у сучасній українській мові, на думку вчених, пояснюється бажанням увійти в європейську мовну спільність, мати спільний термінологічний фонд.

При розгляді структурної будови запозичених *термінів-словосполучень* визначаємо два типи – прості і складні. Прості – це семантико-синтаксичні об'єднання двох лексично повнозначних слів (компонентів): *адресні програми (entitlement programe)*, *асиметрична інформація (asymetrie information)*, *бюджетна пряма (budget line)*, *відкрита економіка (open economy)*, *еластична пропозиція (elastic supply)*, *крива байдужості (indifference curroe)*, *чисті трансфери (net transfers)*. Така структура відповідає самій природі терміна, який повинен давати найменування предметам або поняттям з найбільшою точністю і повнотою і бути якомога коротшим.

Серед них виділяються три основні групи: субстантивно – ад'єктивні (*безмежні потреби (unlimited wonts)*, *вільна торгівля (free trade)*, *економічна модель (econotic model)*, *онкольний кредит (oncall credit)*), субстантивно – субстантивні (*детермінанти попиту (determinants of demand)*, *ефект витіснення (crowding – out effect)*, *інфляція попиту (demand-pull inflation)*, *помилка композиції (fallacy of composition)*), вербально-субстантивні (*вирівнювання відмінностей (compensating differences)*, *збурення пропозиції (supply shock)*, *підтримання ціни (prіce support)*, *насичувати ринок, регулювати баланс*).

Трикомпонентні (складні) термінологічні словосполучення найчастіше будуються за такими моделями: іменник + іменник + іменник (*випадок максимізації прибутку (profit-maximizing case)*, *дефіцит рахунку капіталу (capital account deficit)*, *ефект зменшення кількості (guantity decreasing)*), іменник + прикметник + іменник (*благо громадського вжитку (public good)*, *дилема стабілізаційної політики (stabilization policy dilemma)*, *карта кривих байдужості (indifference map)*), прикметник + іменник + іменник (*ламана крива попиту (kinked demand curve)*, *міжнародна вартість долара (international value of the dollar)*), прикметник + прикметник + іменник (*дискреційна фіскальна політика (discretionary fiscal policy)*, *експортна золота мітка (gold export point)*, *міжнародний золотий стандарт (international gold standard)*).

Шляхом додавання до трикомпонентних терміносполучень іменників, прикметників та дієслів утворюються чотирикомпонентні термінологічні словосполучення, наприклад: *вільне плавання валютних курсів (freely floating exchange*

rates), гіпотеза опозиції з боку менеджменту (*managerial-opposition hypothesis*), закон зростання альтернативної вартості (*law of increasing opportunity cost*), кероване плавання валютних курсів (*managed floating exchange rate*), чисті приватні внутрішні інвестиції (*net private domestic investment*).

Багатокомпонентні термінологічні словосполучення також творяться на основі словосполучень нижчого порядку. Вони мають у своєму складі від п'яти і більше компонентів, наприклад: *інфляційна спіраль заробітної плати та цін* (*wage-price inflationary spiral*), *модель переповнення одних професій внаслідок дискримінації інших* (*crowding model of occupational discrimination*), *теорія процента з позиції позичкових коштів* (*loanable funds theory of interest*). Критерієм термінологічності таких структур є наявність у них дефініцій. Межі складених словосполучень визначаються можливістю їх позначати певні поняття.

Список літератури

1. Аристова В.М. Англо-русские языковые контакты (англицизмы в русском языке). – Ленинград, 1978.
2. Брагина А.А. Чужое – своё (от заимствования к словотворчеству) // Грамматика и норма. – М., 1997. – С. 250-267.
3. Головин Б.Н. Термин и слово // Термин и слово. – Горький, 1980. – С. 3-12.
4. Лагутіна А.В. Місце термінології в національній мові // КС. – 1983. – № 25. – С. 5-9.
5. Муромцева О.Г. Про деякі активні процеси у словниковому складі української літературної мови кінця 80-90-х років ХХ ст. // Українська мова: З минулого в майбутнє. – К., 1998. – С. 115-116.

Summary

The article investigates specific character of the new terms forming, that reflects the contemporary Ukrainian economic reality. Neologisation of the terms-names in the conditions of transformational economy is run on the basis of proper language resources and by means of borrowing from other languages, in particular from English.

Суховерхова, Н.В. Неологізація терміноназв як елементів мовної моделі трансформаційних процесів в Україні [Текст] / Н.В. Суховерхова // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання: збірник наукових праць. - Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС НБУ. - 2004. - Вип.3. - С. 270-275.